

UMĚLÁ INTELIGENCE – PLAVBA NA VÝLETNÍ LODI, NEBO NA TITANIKU?

Stuart Russell: Jako člověk (Umělá inteligence a problém jejího ovládní)
Z angličtiny přeložil Jiří Zlatuška
Dokořán / Argo, Praha 2021, 271 s.

Josef Prokeš

Právě před sto lety proběhla premiéra Čapkovy hry *R. U. R.*, v níž se poprvé objevilo tehdy utopické a dnes již omšelé slovo robot. Nyní tedy máme po sto letech přerobotováno a ve všech horempádech skloňujeme nový módní výraz: umělá inteligence. Která už bezmála umí a hrozí být jako člověk; bezmála, neboť pro mě osobně je umělá inteligence stále ještě spíše sci-fi. Recenzovaná kniha vyšla v originále v době návštěvy Donalda Knutha na Fakultě informatiky Masarykovy univerzity, on o ní tehdy obsáhle hovořil a na promítacím

plátně poslouchárny se skvěla její obálka v angličtině. Letos tedy kniha vychází česky.

Stuart Russell (nar. 1962) je americký informatik, jehož specializací je právě umělá inteligence. Působí na Kalifornské univerzitě v Berkeley a v San Franciscu a také na Oxfordské univerzitě. Kromě řady odborných publikací je spoluautorem nejrozšířenější učebnice o umělé inteligenci na světě: *Artificial Intelligence – A Modern Approach* (1995, 2003, 2009, 2020).

Jak víme, v dystopických knihách a filmech bývá střetnutí inteligentních robotů s lidmi zobrazováno jako více či méně nevyhnutelné a na rozdíl od Karla Čapka s výsledkem nekončivým. Avšak Stuart Russell v recenzované knize tvrdí, že se takovému scénáři můžeme vyhnout; pokud ovšem koncept umělé inteligence zgruntu znovu promyslíme. Svoji argumentaci začíná zkoumáním fenoménu inteligence u lidí a u strojů a pokračuje přehledem přínosů, jež nám umělá inteligence může poskytnout, a to od úžasného zrychlení vědeckého výzkumu až po digitální osobní asistenty. Toužíte po nich, ptám se? Někdo snad ano, odpovídám si sám.

Autor dále předkládá nástin zásadních a průlomových objevů, které na cestě k nadlidské umělé inteligenci ještě musíme učinit. Přiznám se, že tohle mě jako laika nadmíru potěšilo. Pokud k těm průlomovým objevům opravdu dojde (a ono časem nejspíš dojde) a člověku nadřazená umělá inteligence vznikne, bude mocnější než my, smrtelní a omylní. Jak potom zajistit, zkoumá autor, aby nás tahle nadlidská inteligence neovládla? Aby nad námi superinteligentní stroje nepřevzaly kontrolu? Aby nesledovaly vlastní cíle?

Nebezpečím by pro nás pak nebyla pouze umělá inteligence ničící lidské společenství, ale zejména ta, kterou by nebylo možno vyřadit. Vypnout, kdyby její záměr přestal být pro lidstvo prospěšný a člověkem ovladatelný. Už tady prostým čtenářům naskočí husí kůže, zavřou celého Russella a otevřou raději *Dunu* s jejími písničnými červy.

KOCOUR FIŠKUS, MECHANICKÝ SKŘÍTEK A ESENCE VÁNOC

Sven Nordqvist: Fiškus a vánoční skřítek
Ze švédštiny přeložila
Jana Chmura-Svatošová
Ilustrace Sven Nordqvist
Host, Brno 2021, 132 s.

Petra Schwarzová Žallmannová

Mezi tituly pro děti s tématem Vánoce letos na celé čáře vyhrává *Fiškus a vánoční skřítek* švédského autora Svena Nordqvista. Originál spatřil světlo světa v roce 1994 a první české vydání se na trhu objevilo v roce 2002 (*Kocour Fiškus a vánoční skřítek*, Knižní klub). Kniha se rychle vyprodala a její cena v antikvariátech v následujících téměř dvaceti letech postupně šplhala až k závratným dvěma tisícům. Nakladatelství Host, které je severské literatuře pro děti již tradičně nakloněno, přikročilo ke chvályhodnému kroku – rozhodlo se vydávat knihy o kocouru Fiškusovi pěkně popořadě. Loni vyšla první kniha série *Dort pro Fiškuse* a následovalo pokračování objasňující kocourův původ: *Jak byl*

Fiškus malý a ztratil se. Letos řadu doplnily tituly *Jak Fiškus s Pettsonem vyrazili stanovat*, *Jak Fiškus sázel masovou kuličku* a konečně *Fiškus a vánoční skřítek*.

V porovnání s ostatními volně navazujícími díly, které lze považovat za plnohodnotné bilderbuchy, je titulem poněkud obsáhlejším, stále sice bohatě ilustrovaným, ale s převládající textovou složkou. Stále však zůstává titulem určeným především mladším dětem, hodí se pro předškoláky a děti na první stupni. Všechna pokračování překládá Jana Chmura-Svatošová a je to překlad skvělý, pružný, plný vtípu, okořeněný celou řadou jazykových hříček a zábavných přesmyček. („Vymyslel dokonce mechanickou abecedu...“ *Pettson se opět zabral do knihy. Fiškus kráčel dlouhými kroky dokola po stole a odříkával: „Nojo, michanickou abecedu. Mechenickou ebecedu. Míchnickou ibicidu. Mochonickou obocodu...“*.)

Zprvu by se mohlo zdát, že Nordqvistova volba hlavních hrdinů, stejně jako hlavní premisa knih o Fiškusovi, je poněkud nahodilá a svým způsobem i tristní: Starý mrzout Pettson žijící osamoceně na malém hospodářství, kde mu společnost dělají jen slepice, a z letargie ho občas vytrhne návštěva protivného souseda Gustavssona nebo babky Signild z misijního sboru, dostane od sousedky kotě. Vytvořit tuhle dvojici byl však promyšlený tah a funguje báječně. Dynamika vztahu nepořádného dědka, který s oblibou vynalézá a konstruuje všemožná technická „udělátka“ do domácnosti, a mluvčího kocoura, který se neustále motá kolem, kouká mu pod ruce a nárokuje si jeho čas, je svižná a atraktivní. Fiškusovi a Pettsonovi skvěle sekundují slepice, jejichž sebevědomé, ale úsměvně připitomělé chování koření každou z knih série.

Přiznané se tu odráží komunikační vztah dospělého a malého dítěte ve své nejryzejší podobě, nerušený žádnými civilizačními povinnostmi, včetně školní docházky. Jde tu jen o čas strávený společně na venkově, plynoucí bez omezení, zasazený do jakéhosi soudobého bezčasí, konkretizovaného jen střídáním ročních období, lehce zabarvený švédským kulturním kontextem. Komunikace mezi Pettsonem a Fiškusem je láskyplná,

Autor ovšem přichází s konceptem „prokazatelně prospěšné“ umělé inteligence, o jejichž algoritmech bude možno matematicky dokázat, že sledují cíle prospěšné lidským uživatelům. Když teď přestaneme na chvíli číst a sami se zamyslíme nad právě formulovanou tezí, sami najdeme vlastní protiaargumenty vycházející z našich osobních obav. Nechci vám napovídat... Avšak ze své zkušenosti třeba jenom s naší současnou politickou situací vyvozují, že to setsakra nebude snadné, ne-li nemožné. Takže kniha *Jako člověk* není věru určena na noční stoleček k uklidnění před usnutím.

Už třeba jen proto, že nejde o snadné čtení a marně přemítám, kdo je vlastně cílovou skupinou čtenářů. Pro úplného laika mi to připadá složité a pro odborníka zase – s prominutím – až příliš „na snadě jsoucí“. Vzpomněl jsem si třeba na knížku *Kvantová teorie nikoho nezabije* od Marcuse Chowna, která dokáže i velmi komplikované věci vysvětlit poutavým a pochopitelným způsobem. Nebo na publikace mého milovaného Josepha Weizenbauma z osmdesátých a devadesátých let. Recenzovanou knihu napsal akademik a přeložil rovněž akademik, byť ten druhý akademik je zaplatpámbu obdařen smyslem pro humor. Onen humor z textu občas probleskne, ale přijde mi to skoro nepatřičné, jako kdyby pes obranář zkusil mňoukat.

Informatického laika i odborníka v Russellově publikaci jistě zaujmou odbočky do historie, třeba v kapitole „Co se stane dál“ historka o tom, jak v té době nejuznávanější jaderný fyzik Ernest Rutherford v roce 1933 ve svém proslovu kategoricky odmítl jakékoli vyhlídky na atomovou energii: „*Kdokoli hledá zdroj energie v transformaci atomů, jen mluví nesmysly.*“ Článek o tomto projevu si druhý den při snídani přečetl v *The Times* fyzik Leo Szilard, který před nedávnem utekl z nacistického Německa a zrovna přebýval v hotelu Imperial na londýnském Russellově náměstí. Po snídani si vyšel na procházku a přišel při ní na jadernou řetězovou reakci vyvolanou

neutrony. Takže problém osvobození jaderné energie přešel z nemožného do v podstatě vyřešeného během méně než 24 hodin.

Na obranu všeobecného vnímání recenzované knihy *Jako člověk* mohu snad uvést fakt, že skutečné technické detaily a odkazy na různé zdroje a výzkumy jsou uvedeny pouze v rozsáhlých přílohách. Jiří Zlatuška byl jistě na rozpacích, které odborné termíny překládat z angličtiny do češtiny, neboť informatikové běžně komunikují v angličtině. Ale v rámci své obsese po českých termínech místo přepisů do angličtiny přeložil třeba výraz „*wireheading*“ jako „*zadržování hlavy*“, což působí málem poeticky.

Pečlivě redakci Kláry Soukupové občas přece jen něco uniklo, třeba na straně 59 je místo *obsahu* uvedeno *obsaha*, hned na straně následující je za sebou dvakrát *naopak naopak*. Kniha je solidně svázaná a opatřena četnými černobílými fotografiemi a nákresy, líbí se mi obálka podle návrhu Pavla Růta, na níž je parafrázován známý detail Michelangelovy fresky *Stvoření světa* z kupole Sixtinské kaple. Konečky prstů se zde skrže kruh umělé inteligence usilují dotknout Člověk s Robotem.

Všichni se snad shodneme na tom, že umělá inteligence a problém jejího ovládní je záležitost nadmíru aktuální; a když ne dnes, tak již zítra zcela určitě. „*Na Zemi dosud žilo víc než sto miliard lidí, kteří strávili řádově jeden bilion člověkeroků učením sebe sama a učením druhých, aby mohla naše civilizace pokračovat... Naše znalosti je stále víc možně vkládat do strojů, které mohou naši civilizaci udržovat v chodu samy, bez nás... Staneme se pasažéry na výletní lodi provozované stroji, ocitneme se na výletě, který pokračuje napořád.*“

Deník *The Guardian* knihu *Jako člověk* označil za jeden z nejdůležitějších textů o umělé inteligenci. Rád s ním souhlasím. Přečetl jsem si ji sice klopotně, avšak s chutí. ■

ale zároveň ji neustále provází dohadování a škorpení, obvyklé spory doprovázející vyjasňování si rodinných pozic. Předčítající rodič se bude při pohledu do tohoto překvapivého zrcadla často usmívat, najde tu totiž skvěle vystižený niterný rozpor: Mám tě moc rád, ale občas bych chtěl být sám. Citlivé, i když citelné popíchnutí nabízí rodiči i situace, kdy si Pettson uvědomuje výchovný paradox, kdy se k Fiškusovi chová příkře a odmítne se mu věnovat, protože potřebuje čas na výrobu dárku právě pro něj.

Příběhy jsou vystavěny na jazykovém a situačním humoru, který je milý, neotřelý a přirozený, a přitom často překvapivý, až absurdní. Sven Nordqvist je nejen unikátním, fascinujícím ilustrátorem, ale zároveň velice zručným spisovatelem, vládne jiskřivým vtípem a lehkou rukou. Kéž by všichni ilustrátoři měli takový cit pro vyprávění a všichni spisovatelé disponovali takovým výtvarným umem!

Nordqvistovy ilustrace jsou neuvěřitelně bohatou směsicí fantazie, absurdity a ohromného citu pro komický detail. Za zdánlivě jednoznačnými portréty Pettsona a Fiškuse se skrývá celý svět prapodivných hříček a dalších, méně viditelných postav, které sice tu a tam prosáknou i do textu, ale povětšinou se skrývají v ilustracích, kde žijí bohaté a pitoreskní, ale zároveň surrealisticky neuvěřitelné životy. Autor tak v ilustraci přináší další a další roviny příběhu, viditelné až na druhý, třetí a čtvrtý pohled. Slova skrývají jen část toho, co nám Nordqvist vypráví.

Zde se plně projevuje autorovo porozumění citlivé duši předčtenáře, který s předčítajícím kráčí po hlavní ose příběhu, ale sám pak, ponořen do obrázků, nachází další komické aspekty života v Pettsonově hospodářství. Jak důležitá je pro Nordqvista tato abstraktní vypravěčská rovina, se projevuje plně v jeho bezeslovných obrázkových knihách, v nichž autor Fiškuse na čas opouští: *Kam se poděla moje sestra?* (Var är min syster?, 2007) a *Procházká se psem* (Hundpromenaden, 2018), ty však zatím vyšly pouze v zahraničí.

Fiškus a vánoční skřítek přináší příběh ve své podstatě obyčejný, známý. Fiškus se jako každé malé dítě těší na Vánoce a doufá, že i jeho navštíví vánoční skřítek s pytlím plným

dárků. Pettson v roli milujícího rodiče nechce Fiškuse zklamat a snaží se pod záminkou výroby automatického příkladače dřeva do kamen zkonstruovat mechanického skřítky, který by vytvořil iluzi nadpřirozena a přinesl Fiškusovi dárky, po nichž touží – druhou lyži (loni v zimě stihnul Pettson vyrobit pouze jednu a Fiškus si stěžuje, že teď při lyžování pořád padá) a těžítka – sněhovou kouli, v níž se při zatřepání rozvíří drobná bílá smítka kolem malické postavičky skřítky.

Jedná se o velice důmyslný stroj, s jehož konstrukcí se Pettson poněkud trápí a obává se neúspěchu a odhalení. Téměř nepostřehnutelná kouzla mu však do ruky přihrají detailní konstrukční plány, speciální mazací olej. („*Uvnitř ležela malá modrá lahvička se štítkem, na kterém stálo: ZÁZRAČNÝ OLEJ. Promazává vše: kombajny, kousače nehtů, příkladače dřeva, stroje se skřítky a mechanické palčáky.*“) Stroj se tedy nakonec sestavit podaří, dokonce je hotová i mluvící figurka samotného skřítky, která dělala Pettsonovi největší starosti a která se náhle objevila díky podivnému podomnímu obchodníkovi. („*Ano, v tom případě ji беру taky,*“ řekl Pettson. „*Díky, díky! To tedy bude... um... hodi-num... tik-tak asi tak sedm osmdesát pět.*“ Pettson vyndal peněženku. „*To není tak drahé za tolik věcí,*“ divil se. „*Tak tedy řekneme dvánáct devadesát.*“ „*Hmmm, no,*“ hlesl Pettson sklesle, „*tak to už drahé je.*“ „*Tak tedy řekneme šest korun,*“ navrhl prodavač. „*No, řekneme osm padesát, protože právě tolik mám,*“ uzavřel obchod Pettson a položil peníze na stůl.“)

Podomní obchodník není tou jedinou podivnou postavičkou, která se v příběhu objeví jako *deus ex machina* a která svou groteskností připomíná postavy z Carrollovy *Alenky*. Je tu také nespokojený Rybář hlídající les, který své nové práci vůbec nerozumí, ale zato hraje brilantně na housle, legrační listonoš na lyžích, který s Fiškusem soutěží v nesrozumitelnosti projevu při pojídání párků a který přivádí podivnou měnicí se pohlednici s oznámením „*Překvapení bude*“, nebo uražená myšpulka žijící pod podlahou kuchyně, která sbírá (a někdy i krade) Pettsonovi šroubky. A pak skřítek. Skřítek, který opravdu přijde. Přijde proto, že přichází

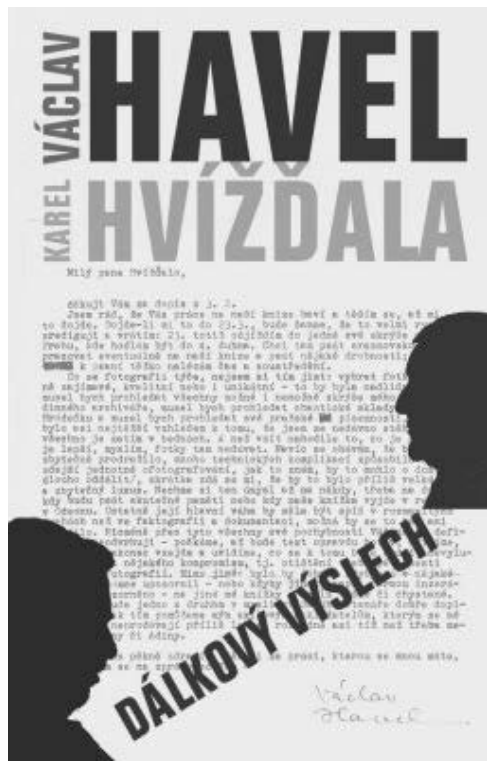
vždycky? Nebo proto, že nechce, aby Pettson Fiškusovi o jeho existenci lhal a svým technickým vynálezem vlastně Fiškuse podvedl a zničil tak ryzost jejich vztahu?

Velké finále je nádherně pohádkové a protentokrát neúčastní Ježíšek ani betlémská hvězda? „Někdy se dějí věci, které vysvětlit nelze. Člověk by měl být rád, když se mu poštěstí být u toho.“ ■

SDÍLEJTE, AŽ TO NEZAKÁŽOU!

Václav Havel: Dálkový výslech: Rozhovor s Karlem Hviždala
Universum, Praha 2021, 240 s.

Adam El Chaar

Andrej „Každý nebyl Havel“ Babiš, který sní, když náhodou spí, a pak o tom píše perem svého asistenta úsečně větičky, jde – zatím – od války, a tak se můžeme v klidu začít do nového vydání knihy mistra, který dovede udržet pozornost i rozvětveným souvětím – do agenta Charty 77, prvního polistopadového prezidenta, autora mnoha absurdních divadelních her, sbírky typografických básní *Antikódy* nebo slůvka ptydepe, které zlidovělo coby označení pro nesrozumitelný slang (v knize se ovšem dočtete, že s ním ve skutečnosti přišel Václavův mladší bratr Ivan).

Výslechem je tento rozhovor snad proto, že respondent pojal odpovědi opravdu obsírně, a dálkový proto, že šlo o korespondenci mezi Prahou a Bonnem. To v roce 1986 znamenalo rozdíl mezi komunismem nebo, jak mu říkal Egon Bondy, státním kapitalismem a demokracií, kapitalismem tržním. Aby to netrvalo věčně, zaslal Karle Hviždala Václavu Havlovi spolu s dotazníkem i magnetofon. Havel se s ním a zásobou lihovin a kuřiva zavřel ve vypůjčeném vinohradském bytě. Odpovědi odeslal zpět na čtrnáct hodin trvajícím mag-

netofonovém pásku, „kde bylo slyšet popotahování z cigaret, nalévání tekutiny, vzdychání, šoupání židlí, stesky nad otázkami“, jak vzpomíná Hviždala v doslovu. Dodává, že z poslouchání pramenil „zvláštní druh dálkové intimity“. Ano, intimní je slovo, které se k Václavu Havlovi hodí.

Proud unikátních vzpomínek a analytických vhlédů přepsal Hviždala na papír a poslal diplomatickou poštou do Prahy. Perfekcionista Havel škrtał a upravoval, až text nakonec raději celý napsal znovu. Vznikly čtivé filosofické paměti s podnětnými myšlenkami a historickými fakty, vyprávěné s lehkostí rebelantského intelektuála, disidenta dosud nezatíženého prezidentstvím. Ruku v ruce jsou plné neokázalého havlovského humoru a situací vážných, až tragických, jak kázala doba.

Originální záznam spontánních Havlových odpovědí by byl skvělým bonusovým materiálem k porovnání s výsledným textem. Hviždala v doslovu osvětluje zajímavé okolnosti toho, jak před pětácti lety na *Výslechu* pracoval, ale o tom, kam se poděla páska, se bohužel nezmiňuje. Chlubí se, že šlo o první samizdat vydaný po revoluci v oficiálním nakladatelství. Nakladatelství Melantrich (právě z jeho balkonu Havel na Václavském náměstí za sametové revoluce poprvé promluvil k davu demonstrantů) knihu připravilo během osmi dnů. Dvacátého prosince 1989 vyslalo do distribuce sto tisíc výtisků. Lačný trh muselo brzy saturovat dalšími dvěma sty tisíci. Recenzovaná kniha je už třináctým – počítáme-li i původní samizdat – vydáním *Dálkového výslechu*, celkem už se prodalo přes půl milionu výtisků.

Nové vydání se sluší opatřit nějakou aktualizací. Tou je několikastránková předmluva Petra Pitharta, který nejdřív připomíná řadu dalších Hviždalových knižních rozhovorů. Vyzdvihuje, že vznikaly mnohem déle, než je tomu zvykem dnes, kdy se všechno dělá jedním vrzem (důkazem je i jeho úvodník). Podává stručnou historii přelomu osmdesátých a devadesátých let a Havlovy role v této bouřlivé době. Upozorňuje, že vůbec nebyla tak pevná, jak se z dnešního pohledu může zdát. Zahraniční rozhlas a samizdat, ve kterých se „za totáče“ jeho jméno a dílo – vyjma štvavých článků ve stranickém tisku – skloňovalo nejčastěji, neměly dostatečně velké publikum. Hviždala publikace tak v počáteční Havlově percepci sehrála stěžejní úlohu. Pithart *Dálkový výslech* nakonec uvádí do kontextu současnosti, když svůj článek uzavírá: „[...] jak je jeho čeština bohatá, živá, imaginativní! Jak jazyk jeho myšlení

presný, a přitom vtípný! Jak strašně vedle něho zní banální, plochá, nepřesná, ba nahlouplá dikce tolika současných politiků!“ (s. 12)

Těmito výkřiky hodnými kamelota zabíjí hřebíček do lavičky. Začist se do rezervovaného, reflexivního a radikálně nekonfliktního Havlova povídání se v dnešní době pouštění hrůzy, dštění síry a nekonečného osočování rovná procitnutí z noční můry. Na mnoha místech Havel stručně vystihuje problémy, které se dnes řeší neskutečně rozvláčně (nejspíš i proto, že tehdy ještě nebyly tak palčivé). Je znát, že o sobě mluví rád, to ano, ale kompenzuje to křišťálově čistou skromností. Rovnocenný prostor dává v kolaboraci s Hviždalovými dotazy, kterých ale není mnoho, událostem svého života i dějinnému rámci. Popouští uzdu brilantním úvahám o padesátých, šedesátých, sedmdesátých a částečně i osmdesátých letech. Jako jednotlivý prvek dějin uvádí absurditu. Absurdita let šedesátých vyburcovala lidi k víře, absurdita let sedmdesátých je zlomila. Jako jednotící prvek svého konání a tvorby uvádí problém lidské identity. Označuje se spíš za zneklidňující prvek než za politika. Kromě vzpomínek na dětství a mládí se věnuje dvěma svým hlavním životním rolím – divadelníkovi a disidentovi.

Svůj první projev přednesl na konferenci začínajících spisovatelů v Dobříši roku 1956, když mu bylo dvacet a v Maďarsku to bouřilo. Odnesl si údiv, že ti samí, které kritizoval, mu nadšeně tleskali. Říkat to natvrdo těm nahore se dál učil v šedesátých letech ve Svazu spisovatelů, instituci tvořené reformními komunisty, které v knize nazývá antidogmatickým establishmentem. Když Svaz zakázal činnost literárnímu časopisu *Tvář*, Havel se úspěšnou peticí zasadil o jeho obnovení. V srpnu šedesát osm psal v Liberci projevy, které v místním rozhlasu četl herec Jan Tríska. V sedmdesátých letech nechtěl podlehnout „únavě z únavy“, a tak se úspěšně zaangažoval v procesu s Plasty. Menší úspěch slavil s iniciativou Charta 77, respektive byl to běh na dlouhou trať.

Tato trať nakonec vedla z Hrádecku, jak se jmenovala samota, na které žil se ženou Olgou v Krkonoších, až na Hrad. Překážkami mu byly vězení, dozor, vězení, dozor a zase vězení. Svou rebelii označuje za zbabělost, protože se děsil kolaborace s režimem. To ještě netušil, před jakou zkouškou bude postaven za několik let, kdy se jeho osud nečekaně změnil z karkofského na forresto-gumpovský. Z disidenta se v roce 1990 stane prezidentem, přednese úspěšný projev v americkém Kongresu a na Pražském hradě přivítá Rolling Stones. Volně-pevný svazek s manželkou Olgou vystřídá po její předčasné smrti v roce

1993 nové manželství s herečkou Dagmar Veškrnovou. Na další hlubinný rozhovor už nebude čas. V roce 2007 zapůsobí spíš jako komik v časopěru *Občan Havel*.

Kromě Pithartovy předmluvy a Hviždalova doslovu aktuální vydání *Dálkového výslechu* (vytisknuté poněkud menším písmem) ozvláštňuje hlavně obrazový materiál. Obal pokrývá Havlův dopis Hviždalovi týkající se práce na rukopisu, ve kterém ho Havel pedantsky instruuje ohledně cizelování textu. Dopis je krajně nevhodně částečně zastíněný siluetami hlav obou aktérů propojenými nápisem *Dálkový výslech*. Kniha obsahuje dalších pár fotokopii dopisů – neúplných nebo překrytých. Korespondence Hviždala s Havlem by mohla být zajímavou přílohou, ale potěší i série fotografií mladého Havla s básníky Kuběnou a Zábranou, Havla na vojně nebo Havla za volantem zahraničního vozu. Dále jsou tu momentky z jeho her v Divadle Na Zábradlí, ve kterém dramaturgicky působil v šedesátých letech. Je tu i ikonická fotografie, jak sedí na gauči vedle gramofonu, čte si svůj dopis Gustávu Husákovi a nosem vyfukuje cigaretový dým. Většina fotografií je dosud neviděných. Havel se na všech tváří povzneseně, jako by říkal: „Na mě si nepřijďte, holáci.“ V důsledku stresu ze sledování Státní bezpečností lze pozorovat jeho stárnutí v sedmdesátých letech. Škoda štramáka. V nějaké zahraniční produkci by ho mohl hrát Brad Pitt a režirovat Miloš Forman, o kterém se zmiňuje jako o kamarádovi z mládí. Vlastně ten už je taky po smrti. Tak třeba Christopher Nolan.

Osmnáctého prosince to bude deset let, co opustil tento svět – vhodná doba zakoupit *Dálkový výslech*, protože v DVTV už ho neuvídíte. Přitom by se to tak hodilo. Naše zrychlená postfaktická doba by ocenila havlovskou slow-mo analýzu. V dnešních kulisách by jistě shledal spoustu své oblíbené absurdity. Podpořil by opozičníka Alexeje Navalného, který dnes v ruském vězení testuje univerzálnost jeho receptu, že vězeňský mundúr je těžkou, ale pomíjivou epizodou v kariéře politického lídra. „Všechno si odskáč, ale všechno kupodivu přežiju a vždycky budu nakonec zase zneklidňovat všude, kde to bude zapotřebí. Nezbývá mi, než tuhle svou předpověď a zároveň tento náš rozhovor uzavřít pokusem o artiklaci posledního a zřejmě nejparadoxnějšího paradoxu mého života: podezírám se, že mě někde nejhluběji celý tenhle paradoxní život vlastně hrozně baví –“ (s. 222)

Rozhovor ukončuje pomlčkou. Kandidát na prezidenta, který by dokázal do věcí nejen vstupovat, ale i důkladně je reflektovat a pojmenovat, by se nám dnes hodil. Zatím ale mlčí. ■

PŘESKOČIT DOSPĚLOST! NÁZNAKY V MRTVÉM BODU

Emanuele Altissimo: Ukradené světlo
Z itaštiny přeložila Alžběta Kalinová
Host, Brno 2020, 248 s.

Gersin

Úspěšná prvotina mladého (nar. 1984) italského spisovatele vypráví příběh chlapce na prahu dospívání, který do tohoto složitě období vchází poznamenán rodinnou tragédií. Vypravěčem je samotný chlapec (v poslední kapitole již dospělý muž). Takových románů existuje mnoho, řeknete si, tak proč číst právě tento? Třeba proto, že je v několika detailech jiný než ty, které jsem měl možnost číst doposud.

Oli, jak se hlavní hrdina jmenuje, před pár lety ustál velmi těžkou ránu osudu. Při autohavárii přišel o oba rodiče. Zůstal mu starší bratr Diego a děda Aime. Většinu vyprávění tvoří Oliho vzpomínky na léto 1998, které se v mnoha ohledech jeví jako iniciační. Olimu bylo třináct a Diegovi dvacet jedna, a právě na Diegův popud odjíždějí bratři spolu s dědou

strávit léto na chatu do italských Alp poblíž Aosty. V průběhu tohoto léta se postupně vyjevuje, že zatímco Oli byl před několika lety chráněn dětskou naivitou a přirozenou vůlí k životu, staršího Diega zasáhla smrt rodičů mnohem těžším způsobem. Rozhodl se přerušit studium filosofie a přestoupit na vysokou vojenskou školu; neprojde však psychologickými testy a toto odmítnutí se stane spouštěčem nahromaděné a doposud skryté lability. Diego se ocitá v mrtvém bodu, ze kterého se odmítá pohnout a přijmout dospělou zodpovědnost. Přestože se projevuje velmi sebevědomě, z jeho přehnaných gest a hněvivých reakcí vytušíme, že sebevědomí je u něj sice tvrdou, ale tenkou a křehkou slupkou.

Celým románem se prolíná přirovnání člověka k mrakodrapu. Nárazu odolá jedině celistvě pružná, a přitom dokonale soudržná konstrukce. Oli, inspirován dědou a skutečným případem nárazu bombardéru B-25 do Empire State Building v roce 1945, začne stavět velké modely slavných staveb. Když postaví první (Eiffelovu věž), uvědomí si cosi, co je pro jeho dosavadní traumata příznačné: „Překvapilo mě, jak je kompaktní. A ten pocit se pro mě stal nezbytností.“

Oproti tomu Diegova nestabilita se zrcadlí i v chybné, překroucené interpretaci filo-

sofických či duchovních textů. Například Ježíšův výrok rozšiřující příbuzenskou lásku na všechny, kdo „činí vůli Boží“ (Marek, závěr 3. kapitoly), vytrhne Diega z kontextu poselství k širokému lidu a učiní z něj odmítnutí lásky v rámci rodiny. Diego tak úplně pomíjí, že Marek v dané kapitole popisuje Ježíšovo učení, a nikoliv zda a za jakých okolností došlo následně k setkání Ježíše s rodinou. Mladšího bratra, už tak těžce zkoušeného, Diegovy dramatické výlevy děsí.

V závěru knihy jsou oba bratři zachyceni v dospělosti poznamenané předchozími událostmi. Nebudu prozrazovat výstění, ale lze konstatovat, že i závěr příběhu je v zásadě zvládnutý; rušivě na mne působil snad jen trochu prvoplánový nápad přisoudit dospělému Olimu profesi (snad architektka – není přesně specifikováno) podílející se na výstavbě mrakodrapů.

Zahlédl jsem čtenářskou recenzi, která si posteskla, že neví, „co si z této knihy odnést“. Na to bych odpověděl: Povědomí o bolesti, takové té tiché, setrvalé bolesti, která v jistou chvíli, v nějaké podobě, vstoupí asi do každého života a už z něj nezmizí – je prostě přítěží, kterou dotyčný musí nést až do konce – samozřejmě vstup této bolesti do života již v dětství je velkou zatěžkávací zkouškou (jako

náraz B-25) a čím později vás taková bolest postihne, tím lépe.

Nejvíce na této knize oceňuji, že Diegovy (a přenesené i Oliho) psychické obtíže nedostaly nálepku diagnózy. Jakkoli si uvědomují význam diagnóz v medicínském komunikaci, v případě umělecké literatury je absence diagnózy možností nahlédnout lidský život v širším kontextu. Mrakodrap Oliho psychiky tedy, i přes ataky rodičů i bratra, zůstal stát, ale působí poněkud smutným dojmem a zůstal bez možnosti otevřít okna... ■

